

УДК 343.150.1

РОЛЬ СУДУ В ФОРМУВАННІ ДОКАЗОВОЇ БАЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Захаров Д. О., Руденко А. В.

*Кримський юридичний інститут Національного університету
«Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого», м. Сімферопіль, Україна*

Стаття присвячена теоретичним та практичним проблемам участі суду в перевірці та оцінці доказів у кримінальному процесі. Розглянута відповідність повноважень суду гарантіям захисту прав учасників судового розгляду і завданням кримінального судочинства.

Ключові слова: повноваження суду, перевірка судом доказів, визнання доказів неприпустимими.

Постановка проблеми. Визначення процесуального статусу суду у сфері доказування традиційно відноситься до найбільш складних проблем кримінального судочинства. Важливість детального дослідження даного питання пов'язана з його принциповим значенням для характеристики системи кримінального судочинства з позиції співвідношення публічних та змагальних засад. З цього приводу у статті планується розглянути напрямки впливу суду на формування доказової бази у кримінальному провадженні, які пов'язані із встановленням кола питань, що підлягають доказуванню, визначенням меж суддівського розсуду в ході здійснення перевірки та оцінки доказів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі в українській кримінально-процесуальній науці питання процесуального статусу суду щодо участі у доказуванні були відображені в працях Ю.П. Аленіна, Ю.М. Грошевого, С.М. Стахівського, Л.М. Лобойка, М.А. Маркуш, Г.П. Мельника, А.О. Ляш, С.В. Слинко, О.С. Степанова.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Новий КПК України не містить детальної характеристики мети, яка повинна бути досягнута судом за результатами дослідження доказів, а також містить з цього приводу певні протиріччя (наприклад, суд відсутній у переліку суб'єктів, які зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження (ч.2 ст.4 КПК України), але при цьому зобов'язаний здійснювати оцінку доказів, ґрунтуючись саме на всебічному, повному і неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження (ч.1 ст.94 КПК України)).

Формулювання цілей статті. Стаття має за мету дослідження ролі суду у доказуванні обставин кримінального провадження та визначення відповідності повноважень, які він у зв'язку з цим має, засадам кримінального провадження.

Практично вся діяльність учасників процесу здійснюються з урахуванням судової перспективи. Найбільш характерним прикладом є утримання від порушень закону при збиранні доказів. Визнання судом отриманого доказу недопустимим фактично робить безглуздою діяльність учасника з його пошуку і отримання.

Необхідність орієнтування суб'єкта доказування на суд підкреслював Л.Е.Владіміров, який визначав доказ як факт, що має своїм призначенням викликати у судді переконання в існування або неіснуванні будь-яких обставин, які складають предмет судового дослідження [1, с.23]. Роль суду у змагальному кримінальному процесі, крім інших складових, повинна включати забезпечення рівності сторін у доказуванні шляхом контролю за якістю використовуваних ними засобів доказування. Учасник, який використовує недопустимі докази, створює для себе необґрунтовані переваги, і обов'язком суду в даному випадку є відновлення рівності сторін шляхом застосування до даного учасника відповідних процесуальних обмежень. Таким чином, вибір позиції повинен здійснюватися з урахуванням того, що суд з власної ініціативи зобов'язаний реагувати на порушення закону, допущені в процесі збирання доказів, вибиваючи таким чином цеглини з фундаменту позиції того чи іншого учасника.

Стосовно сфери доказування активність суду може бути присутня, як мінімум, у двох площинах:

- 1) визначення кола питань, які повинні бути вирішені у конкретному кримінальному провадженні;
- 2) визначення того, які з джерел доказів необхідно використати для встановлення фактичних обставин кримінального провадження.

У першому випадку, загальне правило визначення меж суддівської активності, встановлено ч.3 ст.26 КПК України. Слідчий суддя, суд у кримінальному провадженні вирішують тільки ті питання, які винесені на їх розгляд сторонами та вирішення яких належить до їх повноважень. У зв'язку з цим виникає питання про те, до якого ступеня правові позиції сторін будуть деталізувати предмет судового розгляду. Якщо розуміти це положення буквально, то слід його поширювати як на обставини, що відносяться до головного факту, так і на доказові (проміжні) факти. І в першому, і в другому випадку це може створити проблеми, пов'язані з неможливістю виконання судом покладених на нього зобов'язань щодо постановлення обґрунтованого та вмотивованого вироку. Суд, забезпечуючи змагальність процесу, зобов'язаний також дотримуватися вимог щодо належної оцінки доказів та до змісту вироку. Так, відповідно до положень ст.94 КПК України, суд зобов'язаний за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному та неупередженому дослідженні всіх обставин кримінальної справи, керуючись законом, оцінювати кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів - з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Тобто належна оцінка можлива за умови всебічного, повного і неупередженого дослідження всіх обставин кримінальної справи, уявлення суду про які можуть не збігатися з уявленнями сторін. Вимоги обґрунтованості та вмотивованості вироку пов'язані з формуванням самостійної позиції суду щодо існу-

вання чи неіснування обставин, що підлягають доказуванню. У зв'язку з цим положення ч.3. ст.26 КПК України вимагають додаткового тлумачення, яке повинне враховувати можливість суду визначати, які доказові факти, підлягають встановленню у кримінальному провадженні. Можливості суду в цьому напрямку можна проілюструвати на прикладі цивільного судочинства Франції, тобто галузі, яка традиційно відрізняється від кримінального процесу більшим ступенем змагальності та диспозитивності. Так, згідно із ст.8 ЦПК Франції, суддя вправі запропонувати сторонам подати пояснення з фактичним питань, які він вважає необхідними для вирішення спору [2, с.10]. Тобто, французький законодавець вважає, що таке повноваження відповідає засадам судочинства та не обмежує право сторін на доведення до суду власної правової позиції.

За новим КПК України суд виконує певні функції щодо визначення обсягу доказів, які підлягають дослідженню у судовому засіданні.

Так, згідно з ч.1 ст.321 КПК України, головуєчий у судовому засіданні спрямовує судовий розгляд на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження, усуваючи з судового розгляду все, що не має значення для кримінального провадження. На думку автора, до зазначених повноважень слід віднести й вирішення питання щодо належності або неналежності певних доказів.

Викликає певні питання характер повноважень, наданих суду ч.3 ст. 349 КПК України, яка регулює порядок визначення обсягу доказів. Суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспоруються. При цьому суд з'ясовує, чи правильно розуміють зазначені особи зміст цих обставин, чи немає сумнівів у добровільності їх позиції, а також роз'яснює їм, що у такому випадку вони будуть позбавлені права оскаржити ці обставини в апеляційному порядку.

Редакція даної статті дозволяє говорити про ініціативу суду щодо виключення з предмета судового спору певних обставин. На думку автора, досить проблематично дійти висновку про однозначну доведеність певних обставин, не вивчивши жодного доказу, оскільки на момент реалізації повноважень, передбачених ч.3 ст. 349 КПК України, суд у своєму розпорядженні має тільки реєстр матеріалів кримінального провадження, не маючи даних про їхній зміст. Для вирішення даного питання суд повинен мати, як мінімум, повне уявлення про зміст правових позицій сторін.

Новелою, пов'язаною також із визначенням обсягу доказового матеріалу, є регламентація визначення судом недопустимості доказів.

Положення ч.1 ст.87 КПК України дозволяють зробити висновок, що докази, отримані з порушенням закону можуть бути двох видів:

1) умовно недопустимі, недопустимість яких визначається судом з урахуванням фактичного впливу порушення на правильність встановлення обставин кримінального провадження та права учасників;

2) безумовно недопустимі, недопустимість яких встановлена в законі, який зобов'язує суд у кожному разі виявлення подібних порушень, визнавати отриманий доказ недопустимим.

Дана класифікація була прогнозована Ю.М.Грошевим, який ще у 1997 році провів аналогію порушень, допущених при збиранні доказів, з істотними порушеннями кримінально-процесуального закону, які є підставою для скасування судового рішення [3, с.120]. Необхідність диференційованого підходу до визначення наслідків

порушень кримінально-процесуального закону детально обґрунтовувалася Ю.М.Грошевим, В.І.Зажичьким, О.М.Ларіним, П.А.Лупінською, І.Л.Петрухіним, та, на думку автора, додаткової аргументації не вимагає.

Приклади, наведені у ч.2 ст.87 КПК України, визначають випадки презумпції недопустимості доказів без дослідження впливу зазначених порушень на права особи та достовірність доказової інформації. Так, протокол допиту особи, яку було допитано без повідомлення їй про право відмовитися від дачі показань, є недопустимим доказом незалежно від бажання особи скористатися цим правом.

Новий КПК України, регулюючи діяльність суду, містить певну кількість оцінних понять. На думку І.А.Тітка, під оцінним поняттям в кримінально-процесуальному праві, слід розуміти закріплене в нормі кримінально-процесуального права поняття, зміст якого не містить чітко визначеної, завершені системи ознак, що зумовлює здійснення його конкретизації в кожному окремому індивідуально визначеному випадку за розсудом правозастосовувача [4, с.5]. Оцінним поняттям, пов'язаним із темою даної статті, є «очевидна недопустимість доказу», встановлення якої, тягне за собою обов'язок суду безпосередньо у судовому засіданні, без видалення до нарадчої кімнати, визнати неможливість дослідження та використання відповідного доказу (ч.2 ст.89 КПК України). О.А. Панасюк зазначає, що дана норма передбачає здійснення судом своїх повноважень за власним (суддівським) розсудом, тобто виключно на основі власного внутрішнього переконання, що формується на основі цілого ряду як правових, так і інших (особистісних, психологічних, моральних тощо) факторів. Такі повноваження, що здійснюються за розсудом суду, отримали в науці назву «дискреційні повноваження» [4, с.462]. Серед інших позицій щодо змісту суддівського розсуду, автор поділяє думку П.І.Люблінського, згідно з якою, розсуд - це право вільної доцільною оцінки щодо застосування за вказаними в законі підставами наданих даному органу повноважень [5, с.253]. При цьому, проводячи порівняння зі свободою вибору позиції з приводу реалізації прав, якими наділені учасники провадження згідно з основою диспозитивності, слід зазначити наступне. Диспозитивність припускає кілька варіантів поведінки учасника, кожен з яких в рівній мірі є законним. Суд, реалізуючи розсуд, зв'язаний вимогами встановленими законом до змісту судового рішення. У свою чергу, складно припустити існування в одному кримінальному провадженні декількох варіантів вироку, кожен з яких є законним, обґрунтованим, вмотивованим і справедливим. Аналогічно, прийняття судом або слідчим суддею рішення про застосування конкретної міри запобіжного заходу означає, що з усіх можливих варіантів, він обрав єдиний вірний, обумовлений обставинами даного провадження.

Вирішення питання про наявність очевидної недопустимості доказу має важливе значення. Перш за все, це дозволяє сторонам будувати свої позиції з урахуванням змін у доказовій базі, безпосередньо в ході судового розгляду, оскільки за загальним правилом суд остаточно вирішує питання недопустимості доказів у нарадчій кімнаті при постановленні судового рішення. На думку автора, до даної категорії можна віднести докази, які відповідають наступним ознакам. По-перше, це докази отримані за наявності порушень, перелічених у ч.2 ст.89 КПК України, оскільки їх недопустимість не пов'язана із фактичними наслідками даних порушень. По-друге, до цієї групи слід віднести випадки, коли можна говорити про презумпцію незаконності дій або рішень, в разі відсутності певних документів або матеріалів. Наприклад, прове-

дення обшуку вважається незаконним за відсутності судового рішення про можливість його проведення; порушення права на перехресний допит можна вважати встановленим за відсутності даних про присутність у судовому засіданні осіб, які можуть приймати у ньому участь; відсутність даних про залучення захисника, у випадках коли його участь є обов'язковою, дозволяє зробити висновок про порушення права особи на захист.

На думку М.С.Шумило та Р.М.Шухавцова визнання доказів недопустимим здійснюється виключно у судовому порядку за клопотанням сторін. Це розширює змагальні можливості учасників процесу [6, 239]. Але дане твердження суперечить положенням ст.94 КПК України, яка покладає на суд обов'язок оцінити кожний доказ з точки зору допустимості. Відповідно, результатом цієї перевірки може бути лише висновок щодо допустимості або недопустимості конкретного доказу. Слід також навести позицію А.В.Смірнова та К.Б.Калиновського, які пропонують, в разі виникнення сумнівів відносно допустимості доказів застосовувати положення презумпції невинуватості щодо обов'язкового тлумачення сумнівів на користь захисту [7, с.102].

У висновку хотілося б відзначити, що, незважаючи на розширення засад змагальності та диспозитивності, в основу судового рішення покладаються висновки суду, які зроблені ним самостійно за результатами дослідження правових позицій сторін та доказів, наведених на їх підтвердження. Надання суду статусу суб'єкта, який повинен формувати свою позицію, обираючи між варіантами наданими сторонами, фактично знімає з нього відповідальність за обґрунтованість судового рішення. Безперечно правильною є думка Ю.М.Грошевого, що процесуальна форма робить суд незалежним [3, 112], але при цьому зміст процесуальної форми повинен гарантувати саме незалежність, об'єктивність та неупередженість суду, а не робити його байдужим до результату, повністю перекладаючи відповідальність за нього на сторони кримінального провадження.

Список використаних джерел

- *Владимиров Л.Е.* Учение об уголовных доказательствах. – Тула.: Изд-во «Автограф». – 2000. – 436 с.
- *Новый гражданский процессуальный кодекс Франции / Пер. с франц. В.Захватаев / Предисловие А.Довгерт, В.Захватаев / Отв. ред. А.Довгерт. – К.: Истина, 2004. – 544 с.*
- *Грошевой Ю.М.* Проблеми диференціювання порушень кримінально-процесуальних норм в доказуванні // Вісник Академії правових наук України. – 1997. - №2(9). – С.112-121.
- *Тітко, І. А.* Нормативна сутність оцінних понять в кримінально-процесуальному праві України [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність” / І.А.Тітко — Х., 2009. — 20 с.
- *Панасюк О.А.* До проблеми класифікації повноважень суду першої інстанції на стадії судового розгляду в кримінальному провадженні // Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики : Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 95-річчю з дня народження професора М.В. Салтевського (м. Одеса, 2 листопада 2012 року). — Одеса: Фенікс, 2012. — 525 с.
- *Люблинский П.И.* Судейское усмотрение // Журнал Министерства юстиции. – 1904. - №10. – С.253-267.
- *Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. / За загальною редакцією професорів В.Г.Гончаренка, В.Т.Нора, М.С.Шумила. – К.:Юстініан, 2012. – 1224 с.*

- Смирнов А.В. Калиновский К.Б. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / Под ред. А.В. Смирнова. СПб.: Питер, 2003. - 1008 с.

Захаров Д. А., Руденко А.В. Роль суда в формировании доказательственной базы в уголовном производстве / Д.А. Захаров, А.В. Руденко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – Т. 25 (64). № 2. 2012. – С. 199-204.

Статья посвящена теоретическим и практическим проблемам участия суда в проверке и оценке доказательств в уголовном процессе. Рассмотрено соответствие полномочий суда гарантиям защиты прав участников судебного разбирательства и задачам уголовного судопроизводства.

Ключевые слова: полномочия суда, проверка судом доказательств, признание доказательств недопустимыми.

Zakharov D.A., Rudenko A.V. The court's role in the formation of the evidentiary basis for criminal proceedings / D.A. Zakharov, A.V. Rudenko // Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series : Juridical sciences. – Vol. 25 (64). № 2. 2012. – P. 199-204.

The article is devoted to theoretical and practical problems of judicial involvement in the review and evaluation of evidence in criminal proceedings. Having considered the relevant powers of the court safeguards for trial participants and purpose of criminal proceedings.

Keywords: power of the court, checking the court evidence, the recognition of evidence inadmissible.